

Η ΑΓΡΟΤΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΤΗ ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΑΣΤΙΧΟΧΩΡΙΩΝ, ΧΙΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟ 17^{ΟΥ} - 19^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ

Ιεραπετρίτης Δημήτριος¹

¹Επιστημονικός Συνεργάτης ΤΕΙ Χαλκίδας, Δρ. Γεωγραφίας-Οικονομολόγος, Μπιζανίου 3, Βούλα, 166 73, Αθήνα, τηλ. 2108990758, fax. 210-8990276, email: d.ierapetritis@geo.aegean.gr, d.ierapetritis@gmail.com.

Περίληψη: Από τα πρώτα χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας στη Χίο οι κάτοικοι είκοσι ενός κοινοτήτων εξασφάλισαν προνομιακή μεταχείριση από τον κατακτητή με αντάλλαγμα την καλλιέργεια, παραγωγή και συλλογή του μοναδικού προϊόντος της μαστίχας. Το προνομιακό αυτό καθεστώς, σε συνδυασμό με το μονοπωλιακό σύστημα εκμετάλλευσης του προϊόντος που εγκαθίδρυσε το οθωμανικό κράτος, δημιούργησε ευνοϊκές συνθήκες κοινοτικής ανάπτυξης στη Χιακή ύπαιθρο. Στο παρόν άρθρο, πραγματοποιώντας οριζόντιες ιστορικές τομές σε μια περίοδο συνολικά τριακοσίων ετών, διερευνάται ο θεσμός της κοινότητας στα Μαστιχοχώρια και οι οικονομικές του επιπτώσεις στο χώρο. Πιο συγκεκριμένα, μελετάται η οργάνωση, η λειτουργία και οι μεταβολές που επήλθαν στο θεσμό της κοινότητας, στους φορείς και τα όργανα αντιπροσώπευσης, στο σύστημα εκλογής αυτών, στις αρμοδιότητες και τις σχέσεις τους με τους εκπροσώπους της Οθωμανικής διοίκησης, καθώς και ο ρόλος που διαδραμάτισε η κοινότητα στην τοπική οικονομία. Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθείται περιλαμβάνει ποιοτική έρευνα αρχειακού υλικού κοινοτικών αποφάσεων και λοιπών πράξεων, καταχωρημένων σε νοταριακούς κώδικες των είκοσι ενός κοινοτήτων, που συντάχθηκαν εντός των τριών αιώνων ενδιαφέροντος.

RURAL COMMUNITY THROUGH THE YEARS. THE CASE OF THE MASTIC VILLAGES IN CHIOS FROM THE 17TH TO THE 19TH CENTURY

Ierapetritis Dimitrios¹

¹Scientific Collaborator of the Technical Educational Institute (TEI) of Chalkida, PhD in Geography – Economist, 3 Bizaniou Str., Voula, 16673 Athens, Greece, Tel: +30-210-8990758, Fax. +30-210-8990276, E-mail: d.ierapetritis@geo.aegean.gr, d.ierapetritis@gmail.com.

Abstract: Since the first years of the Ottoman dominance of Chios, the inhabitants of twenty one communities achieved a favourable treatment by the Conqueror in exchange for the cultivation, production and harvest of the unique product of mastic. This favourable regime in combination with the monopolistic utilisation of the product that established the Ottoman State created good conditions for the community development of the countryside in Chios. This paper makes some horizontal sections in a total period of three hundred years and attempts to analyse the concept of community in Mastic Villages and the economic impact on the area. More particularly, it examines the organisation, operation and changes undergone by the community as regards its institutions and representation bodies, their tasks and their relations to the representatives of the Ottoman administration as well as the role played by the community within the local economy. The applied methodological approach includes a qualitative research of the archives of community decisions and other deeds registered in notarial codes of the twenty one communities, which have been compiled within the examined three centuries of interest.

Λέξεις κλειδιά: Αγροτική Κοινότητα, Ιστορική Γεωγραφία του Αιγαίου, Οθωμανοκρατία, Μαστιχοχώρια, Μαστίχα.

Key-Words: Rural Community, Historical Geography of the Aegean, Ottoman Dominance, Mastic Villages, Mastic.

1. Εισαγωγή

Η περίοδος της Τουρκοκρατίας, αναμφισβήτητα, παρείχε τις ειδικές συνθήκες για την ανάπτυξη του θεσμού της κοινότητας¹, ενός θεσμού που συνέβαλε σημαντικά στη διαμόρφωση της ελλαδικής

υπαίθρου². Στο νησιωτικό ελλαδικό χώρο - κατά τον Δ.Ζακυθινό «...μπορούμε να αναζητήσουμε την πιο τέλεια μορφή του κοινοτικού θεσμού» (Δ.Ζακυθινός, 1976:57) - διαπιστώνεται ότι παράγοντες, όπως η παραχώρηση ειδικών προνομίων από το Οθωμανικό κράτος και η σχεδόν ανύπαρκτη επίβλεψη από τους εκπροσώπους του, δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την άνθηση θεσμών αυτοδιοίκησης. Ιδιαίτερο ερευνητικό ενδιαφέρον παρουσιάζει η αγροτική κοινότητα της νότιας Χίου. Η εξέχουσα γεωγραφική της θέση, η οποία την κατέστησε σπουδαίο κέντρο εμπορικής διαμετακόμισης, η παραγωγή του μοναδικού προϊόντος της μαστίχας και η διεθνής ζήτηση που αυτή γνώριζε, σε συνδυασμό με την ελλιπή ιστορική μελέτη του κοινοτικού συστήματος διοίκησης (Σ.Καβάδας, 1976:10, Ε.Βακαλόπουλος, 1976:343, Κ.Ν.Κανελλάκης, 1890:517) παροτρύνουν σε βαθύτερη μελέτη του θεσμού της κοινότητας στα Μαστιχοχώρια της Χίου.

Η κατάληψη της Χίου από τους Οθωμανούς το 1566 δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις ανάπτυξης του κοινοτικού θεσμού καθώς ο νέος κατακτητής απέβλεπε αποκλειστικά στην ταμειευτική εκμετάλλευση των υποδούλων και τη διατήρησή τους σε αδυναμία εξέγερσης. Κατ' αυτή την περίοδο, το νησί της Χίου ήταν διεθνώς γνωστό για το μοναδικό προϊόν της Χιακής μαστίχας, το οποίο πωλούταν στις σημαντικότερες αγορές Ανατολής και Δύσης και παραγόταν κατά αποκλειστικότητα στα χωριά της νότιας Χίου³. Η Υψηλή Πύλη, επιχειρώντας τη μεγιστοποίηση του κρατικού οφέλους από την εκμετάλλευση της μαστίχας, διατήρησε το υπό των Γενουατών καθεστώς μονοπωλιακής εκμετάλλευσης της μαστίχας. Έθεσε τα είκοσι ένα Μαστιχοχώρια⁴ της Χίου υπό ειδικό καθεστώς διοίκησης ξεπερνώντας τους κρατικούς διοικητικούς φορείς και τις δομές του σαντζάκ της Χίου, ενώ παράλληλα παραχώρησε ειδικά προνόμια προς τους κατοίκους αυτών με αντιστάθμισμα τη συλλογή και παράδοση υπό τη μορφή φόρου, της παραγόμενης ποσότητας της πολύτιμης μαστίχας. Ανέθεσε τη διοίκηση των χωριών αυτών στον Αγά της μαστίχας ή Σακίζ-Εμίνη, ο οποίος ήταν ο εκμισθωτής του φόρου της μαστίχας. Στα χωριά της νότιας Χίου ειδικές συνθήκες επέτρεψαν την ανάπτυξη μιας ιδιαίτερης μορφής κοινοτικής οργάνωσης, της ομοσπονδίας κοινοτήτων. Είκοσι μία κοινότητες αποτέλεσαν μία παραγωγική ένωση χωριών, που είχε ως βασική αρμοδιότητα την παραγωγή και συγκέντρωση του μοναδικού προϊόντος της μαστίχας. Απαρτίζοντας το Κοινό, την Κοινότητα ή τον Δήμο των Μαστιχοχωριών, όπως μετονομάστηκε, συγκροτήθηκαν σε ενιαίο και ανεξάρτητο φορέα διοίκησης. Πρόσφατες εργασίες⁵ μελέτησαν την ιδιαίτερη αυτή μορφή κοινοτικής ανάπτυξης του Δήμου Μαστιχοχωριών. Ωστόσο, χρήζει ανάδειξης και μελέτης η δυναμική εξέλιξη του κοινοτικού θεσμού καθώς και άγνωστες πτυχές του κοινοτικού βίου κατά την περίοδο 17^{ου} - 19^{ου} αιώνα στα είκοσι ένα Μαστιχοχώρια. Το παρόν άρθρο, πραγματοποιώντας οριζόντιες ιστορικές τομές σε μια περίοδο συνολικά τριακοσίων ετών, εμβαθύνει και μελετά την κοινότητα, τον πρώτο βαθμό κοινοτικής οργάνωσης, και τις οικονομικές του επιπτώσεις στον αγροτικό χώρο.

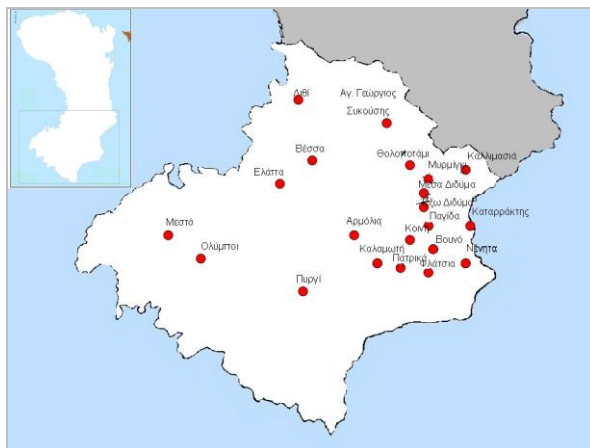
2. Μεθοδολογία

Το παρόν άρθρο βασίζεται σε ποιοτική έρευνα, καθώς μελετά ποιοτικά στοιχεία που αντλήθηκαν κυρίως από αρχειακό υλικό, όπως, νοταριακές πράξεις, κοινοτικές αποφάσεις, αλληλογραφία εκπροσώπων της Οθωμανικής διοίκησης με τους κοινοτικούς άρχοντες που συντάχθηκαν κατά την περίοδο 17^{ου} -19^{ου} αιώνα, καθώς και άλλες ιστορικές, περιηγητικές και γεωγραφικές πηγές κ.α.. Όσον αφορά στο αρχειακό υλικό που αξιοποιήθηκε, μελετήθηκαν και αποδελτιώθηκαν εβδομήντα τρεις (73) νοταριακοί κώδικες συμπεριλαμβάνοντας το σύνολο των κωδίκων των χωριών και της περιόδου ενδιαφέροντος που φυλάσσονται στη Δ.Κ.Ι. Βιβλιοθήκη Κοραή και μέρος των κωδίκων που φυλάσσονται στα Γ.Α.Κ. Νομού Χίου. Τα πορίσματα που προέκυψαν από την εξέταση των κωδίκων αυτών αποφασίσθηκε να υποστηριχθούν και από τα αποτελέσματα δειγματοληπτικής έρευνας. Κρίθηκε σκόπιμο και επαρκές να πραγματοποιηθούν τρεις «τομές» στην εξεταζόμενη περίοδο μελετώντας δείγμα των διαθέσιμων νοταριακών κωδίκων που φυλάσσονται στα Γ.Α.Κ.-Νομού Χίου επιλέγοντας κώδικες που συντάχθηκαν κατά την τεσσαρακονταετία '30-'70 κάθε αιώνα. Ειδικότερα, όσον αφορά στους αιώνες 18^ο και 19^ο, αρχικά δημιουργήθηκε βάση με όλους τους υπάρχοντες κώδικες των είκοσι ενός Μαστιχοχωριών που εμπίπτουν στην εξεταζόμενη τριακονταετία, ήτοι, εξήντα τριών (63) και εβδομήντα τριών (73) κωδίκων, αντίστοιχα.

3. Αποτελέσματα Έρευνας

3.1 Γενική Συνέλευση

Ένα από τα βασικά όργανα στη λειτουργία της κοινότητας στα Μαστιχοχώρια της Χίου αποτέλεσε η Γενική συνέλευση, η οποία συνερχόταν καθ' όλο το έτος για την λήψη αποφάσεων επί θεμάτων που αφορούσαν άμεσα ή έμμεσα το σύνολο των κατοίκων της κοινότητας. Στις γενικές συνελεύσεις της κοινότητας συναζόταν «...όλον το χωρίον...»⁶, όπου ξεχώριζαν οι ιερείς και οι Γέροντες της κοινότητας. Ωστόσο, δεν είναι βέβαιο ότι συμμετείχε ενεργά το σύνολο των κατοίκων καθώς στις αντίστοιχες νοταριακές πράξεις φέρεται να υπογράφει μικρός αριθμός όσων παρεβρίσκονταν «...έγινεν το παρόν και ενεγνώστην ... και υπογράφουν έκαστος ίδια χειρί...»⁷. Ο τόπος διοργάνωσης των Γενικών συνελεύσεων ήταν συνήθως το λειβάδι⁸ της χωριοκκλησίας, το μέσον του προαυλίου χώρου του μεγαλύτερου Ιερού Ναού της κοινότητας ή η «πλατζα», η πλατεία της κοινότητας⁹.

Σχήμα 1. Τα Είκοσι ένα Μαστιχοχώρια Χίου

Κυριότερα θέματα προς συζήτηση και λήψη αποφάσεων αποτελούσαν ενδεικτικά, η εκλογή Γερόντων¹⁰, η λήψη ειδικών μέτρων για την διατήρηση της δημόσιας τάξης, η διαχείριση της κοινοτικής περιουσίας¹¹, η απαλλαγή από φορολογικά βάρη¹², η διευθέτηση χρεών¹³, η τοποθέτηση ηγουμένων Ιερών Ναών¹⁴, η συμφωνία μεταξύ ολόκληρης της κοινότητας και τρίτων¹⁵ η τοποθέτηση κοινοτικών επιτρόπων, η πάταξη των κλοπών¹⁶ κ.α..

3.2 Γέροντες

Ο αριθμός των Γερόντων των είκοσι ενός κοινοτήτων διαφοροποιήθηκε καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο 17^{ου}-19^{ου} αιώνα τόσο σε επίπεδο κοινότητας, όσο και μέσα στο χρόνο. Κατά τον 17^ο αιώνα, ο αριθμός των Γερόντων σε ορισμένες κοινότητες ανερχόταν σε δύο¹⁷, σε άλλες σε τρεις¹⁸ και σε άλλες σε πέντε Γέροντες¹⁹. Ελάχιστες είναι οι διαθέσιμες πληροφορίες για τον τρόπο εκλογής των Γερόντων, καθώς μοναδικό τεκμήριο αποτελεί απόφαση της Κοινότητας Αρμολίων, συνταχθείσα τον Ιούλιο του 1692. Στη διαδικασία εκλογής Γερόντων πρωτοστατούσαν οι ιερείς και οι απερχόμενοι Γέροντες παρόντος και του λαού της κοινότητας. Ωστόσο, δεν είναι σαφές, εάν οι λοιποί κάτοικοι της κοινότητας συμμετείχαν στην εκλογή ή απλώς παρεβρίσκονταν κατά τη διαδικασία η οποία λάμβανε χώρα στην πλατεία του χωριού, το λειβάδι²⁰. Επιπρόσθετα, διαφαίνεται ότι προβλεπόταν κάποιου είδους διαπίστευση των νέων Γερόντων από τον γραμματικό της κοινότητας «...να πάρουν βουλή του γραμματικού...»²¹. Ιδιαίτερη αναφορά στις πράξεις εκλογής γινόταν στη δέσμευση της κοινότητας για την κάλυψη των όποιων εξόδων ανέκυπταν κατά τη διάρκεια της θητείας τους, καθώς και στην ευθύνη των Γερόντων να λένε την αλήθεια και να μην εξαπατούν το λαό σε σχέση με τα κοινοτικά έξοδα. Η εγκυρότητα της εκλογής τέλος, προϋπόθετε την έκδοση σχετικού χοτζετίου από τον καδή της Χίου παράλληλα με την καταχώρηση της απόφασης σε νοταριακό κώδικα του χωριού²².

Το αρχαιακό υλικό για τον 18^ο αιώνα είναι σαφώς πλουσιότερο και ικανότερο να τεκμηριώσει τη σύνδεση του αριθμού των εκπροσώπων με τον αριθμό των κατοίκων κάθε κοινότητας. Μεγάλες κοινότητες των Μαστιχοχωρίων, όπως το Πυργί και η Καλαμωτή²³ διέθεταν τέσσερεις Γέροντες ενώ μικρότερες πληθυσμιακά κοινότητες όπως το Μυρμύγκι, η Κοινή, τα Αρμόλια και το Θολοποτάμι²⁴

διέθεταν από έναν έως δύο Γέροντες. Ειδικότερα, κατά την πρώτη δεκαετία του 18^{ου} αιώνα οι εκλογές Γερόντων πραγματοποιούνταν κατά τους πρώτους μήνες του Φθινοπώρου (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος)²⁵. Τούτο μάλλον, διότι κατ' αυτή την περίοδο οι νέοι εκπρόσωποι της κοινότητας είχαν την ευθύνη της συλλογής και απόδοσης του φόρου της μαστίχας. Η διάρκεια θητείας για πρώτη φορά αναφέρεται ότι ήταν το ένα έτος, ενώ ως βασική τους αρμοδιότητα αναφέρεται η εκπροσώπηση των κατοίκων της κοινότητας προς την Οθωμανική διοίκηση²⁶. Μετά τη δεύτερη δεκαετία και μέχρι το τέλος του 18^{ου} αιώνα, η διεξαγωγή των εκλογών πραγματοποιείτο κατά το πρώτο εξάμηνο σε ημερομηνία συνδεδεμένη πιθανότατα με την 1^η Μαρτίου, ημερομηνία έναρξης του οικονομικού έτους για το Οθωμανικό κράτος²⁷, οπότε οι νέοι Γέροντες όφειλαν να μεριμνήσουν για τη σύναξη και απόδοση των λοιπών οφειλόμενων φόρων πέραν του φόρου μαστίχας²⁸. Είναι χαρακτηριστικός ο όρος που χρησιμοποιούταν για τον μήνα Μάρτιο ως «...ο καιρός του γεροντικού...»²⁹. Σε απόφαση της Κοινότητας Πυργίου, έτους 1732 αναφέρονται και άλλες αρμοδιότητες που αναλάμβαναν οι Γέροντες πέραν της απόδοσης των «αφεντικών» χρεών, δηλαδή των οφειλομένων φόρων προς την Οθωμανική διοίκηση, όπως συγκέντρωση χρημάτων για την πληρωμή δραγατών, ιερών, κοινοτικών υπαλλήλων, την οικονομική ενίσχυση φορέων και γενικότερα τη διαχείριση των οικονομικών της κοινότητας^{30,31}. Το 1752 σε κοινοτική απόφαση εκλογής Γερόντων, γίνεται για πρώτη φορά, αναφορά στην απόδοση μισθού προς τους Γέροντες ύψους 60 ασιλλάνιων «...δια όλα του(ς) τα έξοδα...»³². Η πρώτη αναφορά, σχετικά με την διαδικασία δημόσιας απόδοσης λογαριασμού των Γερόντων για τα πεπραγμένα της περιόδου Γεροντίας τους προς τους κατοίκους της κοινότητας, βρέθηκε σε κοινοτική απόφαση εκλογής τον Μάιο του 1768³³. Στο δημόσιο έλεγχο γίνεται αναφορά και σε μεταγενέστερη απόφαση εκλογής του Μαΐου του 1781 «...και φθάνοντας ο χρόνος να αλλάτουνται να δίνου(ν) καθαρών λογαρι(α)σμόν εις σε όλην την κοινότητα...»³⁴.

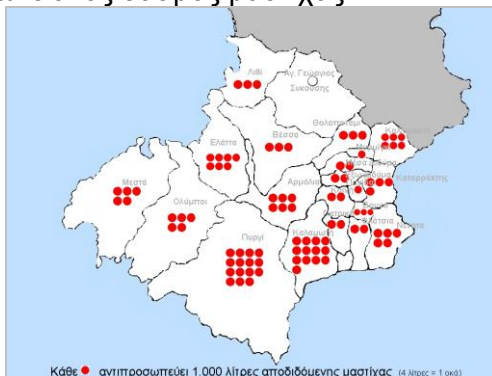
Καθ' όλη την περίοδο του 19^{ου} αιώνα, ο αριθμός των Γερόντων παρέμεινε αδιαφοροποίητος σχεδόν στο σύνολο των Μαστιχοχωριών. Πιο συγκεκριμένα, οι Γέροντες σχεδόν σε όλα τα χωριά ανέρχονταν σε δύο³⁵ (2) πλην εξαιρέσεων κάποιων μικρών χωριών τα οποία εκπροσωπούσαν από έναν (1) Γέροντα^{36,37}. Επιπρόσθετα κατ' αυτή την περίοδο δεν παρατηρούνται αλλαγές στη διάρκεια θητείας των Γερόντων, την ορισμένη περίοδο διεξαγωγής των εκλογών, τις κύριες αρμοδιότητες της κοινότητας και των εκπροσώπων της, καθώς και την υποχρέωση της εκάστοτε κοινοτικής διοίκησης να πραγματοποιεί με το πέρας της θητείας της δημόσιο απολογισμό πεπραγμένων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θεσμοθετημένη αρμοδιότητα προστασίας των φτωχών, καθώς γίνεται μνεία κατά την εκλογή τους στην κατανομή ελαφρότερου φορολογικού βάρους στους φτωχούς «...να συνάσσουν τα βασιλικά δασύματα κατά την αναλογία των πουλετίων του καθενός...»³⁸ και η πληρεξουσιότητα που κατείχαν οι Γέροντες μέσα από την δικαστική εξουσία «...να παιδεύουν τους ατάκτους και παρήκοους ανθρώπους...»³⁹. Αύξηση, τέλος, παρουσιάζει ο μισθός των Γερόντων, καθώς το 1832 ανήλθε στα 1.400 γρόσια⁴⁰. Μετά από τέσσερα χρόνια, το 1841 έτος κατάργησης του φόρου μαστίχας, ο μισθός των Γερόντων μειώνεται στα 800 γρόσια⁴¹, μείωση η οποία πιθανώς να συνδέεται και με μείωση των καθηκόντων που αυτή επέφερε.

Μέσα στον 19^ο αιώνα μεσολάβησαν τα καταστροφικά γεγονότα του 1822. Πολλοί σφαγιάστηκαν, άλλοι εκτοπίστηκαν βίαια ή πουλήθηκαν ως σκλάβοι, ενώ άλλοι κατάφεραν να μεταναστεύσουν σε άλλους τόπους της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Η σημαντική αυτή μείωση του τοπικού πληθυσμού επέφερε την αναστολή της καλλιέργειας. Το 1824 ο διοικητής της Χίου προσπαθώντας να επαναδιοργανώσει την καλλιέργεια του προϊόντος, σε πρόσκλησή του κάλεσε όσους από τους κατοίκους της Χίου βρίσκονταν εκτός του νησιού να επιστρέψουν στις κοινότητές τους. Παράλληλα, ο Γιουσούφ Πασσάς επέτρεψε την επανίδρυση του Κοινού μετέπειτα Δήμου των Μαστιχοχωριτών, ενώ το 1832 με ειδικό αυτοκρατορικό διάταγμα επιστράφηκαν οι περιουσίες που είχαν κατασχεθεί κατά την διάρκεια του πολέμου με απώτερο σκοπό τη συνέχιση του μονοπωλίου της μαστίχας.

3.3 Η συμβολή της κοινότητας σε οικονομικά θέματα διαχείρισης του χώρου

Βάσει Αυτοκρατορικής συνθήκης, οι κάτοικοι των Μαστιχοχωριών απαλλάχθηκαν από όλους τους φόρους, πέραν της καταβολής 20.020 οκάδων της παραγόμενης μαστίχας, παραδοτέας εντός 303 κιβωτίων⁴², και του κεφαλικού φόρου⁴³. Ο φόρος της μαστίχας αποτελούσε ειδικό φόρο, ο οποίος επιβάρυνε κάθε ένα χωριό ξεχωριστά και καταβαλλόταν κατά προτεραιότητα σε ποσότητα μαστίχας. Υπεύθυνη δημοσιονομική μονάδα καταβολής του φόρου της μαστίχας ήταν η κοινότητα,

εντός της οποίας στη συνέχεια, κατανεμόταν ο φόρος σε κάθε κάτοικο ξεχωριστά. Το 1719 προστέθηκε στις επιβαρύνσεις των Μαστιχοχωριτών, όπως συνέβη και σε ολόκληρη τη Χίο, ο φόρος ισπεντζέ⁴⁴. Οι τρεις αυτοί φόροι παρέμειναν μέχρι το 1841 έτος κατά το οποίο αποφασίσθηκε η απελευθέρωση της εμπορίας της μαστίχας, η κατάργηση του φόρου της μαστίχας και η καταβολή εφτά (7) φορτίων και 50.000 γροσίων, η καταβολή του φόρου της δεκάτης από το προϊόν της μαστίχας και ο τελωνειακός δασμός μαστίχας⁴⁵.

Σχήμα 2. Συμμετοχή των εικοσιενός κοινοτήτων στον καταβαλλόμενο φόρο μαστίχας, έτος 1831

Πηγή: Γ. Ζολώτας, 1928: *Η Ιστορία της Χίου*, τ.Γ', Μ.Β', Αθήνα, σελ.703, *Επεξεργασία στοιχείων υποβάθρου Νομαρχία Χίου, 1931-1958: Αποφάσεις Επιτροπών Ορίων Δήμων και Κοινοτήτων Χίου, Χίος και Ε.Ε.Τ.Α.Α., 2004: Οι Χάρτες της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Αθήνα.*

Αν και είναι γνωστό ότι την κατανομή του φόρου στις είκοσι μία κοινότητες διενεργούσαν οι Βεκίληδες (εκπρόσωποι του Δήμου Μαστιχοχωριών), δεν έχει επιβεβαιωθεί ο τρόπος και το κριτήριο με το οποίο γίνονταν η κατανομή αυτή. Το πιο πιθανό είναι ότι η κατανομή αυτή βασιζόταν στις δυνατότητες παραγωγής κάθε κοινότητας⁴⁶. Το συνολικό φόρο που χρεωνόταν κάθε κοινότητα καλούνταν οι Γέροντες αυτής να καταλείμουν σε κάθε «πάροικο», ικανό να καλλιεργήσει τους σκίνους ιδιοκτησίας του^{47,48}. Όπως προκύπτει από τη μελέτη αυτών των δύο αναφορών, ο καθορισμός της ακριβούς ποσότητας φόρου μαστίχας που επιβάρυνε ισόποσα κάθε πάροικο ανακοινωνόταν στις αρχές του έτους. Κατά τη διαδικασία προσδιορισμού της ποσότητας αυτής αφαιρούσαν από τη συνολική ποσότητα που έπρεπε να καταβάλει η κοινότητα στον Αγά, μικρή ποσότητα που αφορούσε την υποχρέωση σε φόρο μαστίχας των ατόμων που ανήκαν στα «κουτζουφλά», την οποία κάλυπτε η ίδια η κοινότητα για λογαριασμό τους. Σε αυτή την κατηγορία ανήκαν χήρες, ανάπηροι, υπέργηροι κ.α.. Πολλές φορές η κατάταξή τους στα «κουτζουφλά» γινόταν με νοταριακή πράξη μεταξύ αυτού και των Γερόντων κάθε κοινότητας, κυρίως όταν το αναφερόμενο πρόσωπο, αδυνατώντας να ανταπεξέλθει στις φορολογικές του υποχρεώσεις, μεταβίβαζε τους σκίνους και τα κτήματα ιδιοκτησίας του στην κοινότητα⁴⁹. Η ίδια η κοινότητα στη συνέχεια, με απώτερο σκοπό την εξασφάλιση της απαιτούμενης ποσότητας φόρου μαστίχας κάθε χρόνο, αναζητούσε ενδιαφερόμενους και μεταβίβαζε κτήματα με σκίνους που είχαν πλέον υπεισέλθει στην ιδιοκτησία της σε τρίτους, με αντάλλαγμα την ανάληψη υποχρέωσης κατ' έτος καταβολής συγκεκριμένης ποσότητας φόρου μαστίχας⁵⁰. Το υπόλοιπο του φόρου μαστίχας η κοινότητα το διένεμε ισόποσα στους ικανούς προς παραγωγή πάροικους που ευρίσκονταν εκείνη την χρονιά. Στη συνέχεια, κάθε πάροικος ήταν υποχρεωμένος να καλύψει το φόρο μαστίχας που του αναλογούσε, είτε από την παραγωγή του είτε αγοράζοντας ποσότητα από τον Αγά, είτε αγοράζοντας λαθραία μαστίχα από άλλον παραγωγό στην περίπτωση κατά την οποία δεν κατάφερε να συγκεντρώσει την προβλεπόμενη ποσότητα.

Ωστόσο, φαίνεται ότι κάποιοι δεν κάλυπταν την υποχρέωσή τους έναντι της κοινότητας, να καταβάλουν δηλαδή τον αναλογούντα φόρο μαστίχας, με αποτέλεσμα τα χρέος τους να το καταβάλλει η κοινότητα και αυτοί να χρεώνονται έναντι της κοινότητας. Το χρέος αυτό τους συνόδευε προσωπικά, βάρυνε κάθε περιουσιακό τους στοιχείο⁵¹ και μεταβιβαζόταν μαζί με τη μεταβίβαση των ακινήτων έτσι ώστε να καλείται ο αγοραστής των ακινήτων να καταβάλει το χρέος σε μαστίχα του πωλητή. Και σε αυτή την περίπτωση όμως διαπιστώνονταν προβλήματα με τους Μαστιχοχωρίτες που για κάποιο λόγο βρίσκονταν εκτός των Μαστιχοχωριών και ελάμβαναν ως προίκα ακίνητα «χρεωμένα» με μαστίχα. Πολλοί από αυτούς στη συνέχεια πουλούσαν τα ακίνητα αυτά σε Μαστιχοχωρίτες πάλι του εξωτερικού χωρίς να τα «διορθώσουν», να τα ξεχρεώσουν δηλαδή, με αποτέλεσμα να δημιουργείται μεγάλη αναταραχή στο εσωτερικό της κοινότητας λόγω

του μεγαλύτερου φόρου που επιμερίζονταν οι μόνιμοι κάτοικοι ώστε να συμπληρωθεί η ποσότητα την οποία συνολικά όφειλε να καταβάλλει κάθε κοινότητα των είκοσι ενός Μαστιχοχωριών. Σχετικό ενδιαφέρον παρουσιάζει απόφαση της κοινότητας Νενήτων κατά την οποία αποφασίζεται α) να είναι άκυρη κάθε πράξη μεταβίβασης ακινήτου για το οποίο ο ιδιοκτήτης δεν έχει τακτοποιήσει τις όποιες οφειλές του προς την κοινότητα και β) οι όποιες φορολογικές οφειλές βαρύνουν κάποιο ακίνητο, στην περίπτωση που αυτό μεταβιβασθεί, να μεταφέρονται στο νέο ιδιοκτήτη⁵².

Οι κοινότητες των Μαστιχοχωριών πέραν του φόρου της μαστίχας επιβαρύνονταν με κεφαλικό φόρο, μεγαλύτερου ή μικρότερου ποσού, ανάλογα με τον ανδρικό πληθυσμό τους. Η διανομή και είσπραξη του κεφαλικού φόρου γινόταν από τους Δημογέροντες του Δήμου της Χίου⁵³. Η επιτόπια συλλογή του κεφαλικού φόρου σε κάθε κοινότητα ξεχωριστά και η αποστολή αυτού στους Δημογέροντες του Δήμου Χίου γινόταν από τους Γέροντες κάθε Μαστιχοχωριού. Ταυτόχρονα με τις απαιτήσεις των Οθωμανών, οι κάτοικοι των Μαστιχοχωριών ήταν βεβαρημένοι καθ' όλη την περίοδο, με υποχρεώσεις σε χρήματα, σε είδη διατροφής ή σε εργασία για την κάλυψη των αναγκών τόσο της κοινότητας στην οποία ανήκαν όσο και του Δήμου των Μαστιχοχωριών. Και σε αυτές τις περιπτώσεις την κατανομή του βάρους αλλά και την συγκέντρωση αυτών ανέλαμβαναν οι εκπρόσωποι των κοινοτήτων⁵⁴. Οι επιμέρους κοινότητες καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο, διαδραμάτισαν ουσιαστικό ρόλο στην εύρυθμη λειτουργία και ανάπτυξη της τοπικής οικονομίας, παρεμβαίνοντας στην τοπική αγορά και ασκώντας έλεγχο σε θέματα προστασίας του καταναλωτή, του ανταγωνισμού, των καλλιεργειών κ.α.. Παράδειγμα ελέγχου της τοπικής αγοράς από τους εκπροσώπους της κοινότητας αποτελεί η συμφωνία των Γερόντων της κοινότητας Κοινής τον Ιούλιο του 1732 με προμηθευτή κρέατος, όπου συμφωνήθηκε να φέρνει κρέας στο χωριό ο δεύτερος έναντι συγκεκριμένης τιμής για έναν χρόνο, απαγορεύοντας σε τρίτον να προμηθεύει με κρέας το χωριό. Με αυτόν τον τρόπο οι εκπρόσωποι της κοινότητας Κοινής έλεγχαν την τιμή, αλλά και την ποιότητα του κρέατος που πωλούνταν στην τοπική αγορά. Παράλληλα, η μικρή διάρκεια της σύμβασης συνεργασίας έδινε τη δυνατότητα και την ευελιξία στους εκπρόσωπους της Κοινής να επιλέξουν κατά το επόμενο έτος άλλον προμηθευτή, ίσως με καλλίτερη ποιότητα και συμφερότερη αγοραστική τιμή⁵⁵. Σε μια πολύ μεταγενέστερη προσπάθεια προστασίας των καταναλωτών, η κοινότητα Καλλιμασιάς έθεσε τον Απρίλιο του 1843 ανώτατη τιμή πώλησης του κρέατος, ελέγχοντας την τοπική αγορά και γνωρίζοντας πως ήδη αυτή είχε φθάσει σε ασύμφορα επίπεδα για τους κατοίκους της Καλλιμασιάς. Μάλιστα, έθεσε και αυστηρές ποινές τόσο γι' αυτούς που δεν θα πειθαρχούσαν στην κοινή αυτή κατεύθυνση, όσο και γι' αυτούς οι οποίοι αισχροκερδούσαν με διάφορους τρόπους εις βάρος των καταναλωτών⁵⁶. Όσον αφορά στην τοπική αγορά άλεσης σίτου, η κοινοτική διοίκηση της Καλλιμασιάς το Μάρτιο του 1831 προχώρησε σε προσδιορισμό ανώτατης τιμής κόστους άλεσης σίτου στους είκοσι παράδες, ενώ ταυτόχρονα απαγόρευσε την άλεση σίτου με πίστωση, «βερεσέ», επί καταβολής χρηματικής ποινής στους παραβάτες και παρακράτησης αλεσμένης ποσότητας αλευριού.

Ιδιαίτερη προσοχή αξίζει να δοθεί στη μελέτη του τρόπου με τον οποίο οι κοινότητες των Μαστιχοχωριών αντιμετώπιζαν κινδύνους και προβλήματα που απειλούσαν την αγροτική τους παραγωγή. Ο χωρικός περιορισμός που συνεπαγόταν η αστική καστρική οργάνωση των Μαστιχοχωριών και η απαγόρευση της κυκλοφορίας εκτός των τοιχών αυτών κατά τις νυκτερινές ώρες δεν παρείχε τη δυνατότητα στους καλλιεργητές να παρακολουθούν και να φυλάγουν τις καλλιέργειες από πιθανούς κινδύνους. Ουσιαστικό ρόλο στην προστασία των αγροτικών καλλιεργειών των Μαστιχοχωριών καλούνταν να διαδραματίσουν οι κοινότητες και οι εκπρόσωποι τους. Από τα μέσα του 18^{ου} αιώνα παρατηρούνται αναταραχές στα χωριά, καθώς τα ζώα που παρέμεναν εκτός των τοιχών του χωριού δημιουργούσαν σοβαρές ζημιές στις καλλιέργειες των Μαστιχοχωριών και ιδιαίτερα στις καλλιέργειες των πολύτιμων σκίνων. Τα φαινόμενα αυτά υποκινούσαν έριδες και διαμάχες μεταξύ των κατοίκων οι οποίες απασχολούσαν σοβαρά τους εκπροσώπους των κοινοτήτων, πολλές φορές και τους εκπροσώπους της Οθωμανικής διοίκησης. Σε αυτή την προσπάθεια αναλήφθηκαν συγκεκριμένες πρωτοβουλίες, όπως η απομάκρυνση όλων των αιγών «...*διὰ χυλόν το βασιλικόν εμπήριν και δένδρα και χωράφια...*»⁵⁷, ο περιορισμός του αριθμού των προβάτων σε ένα και αυτό να το έχει ο αφέντης του δεμένο και στα τέσσερα πόδια για την αποφυγή τυχόν ζημιών⁵⁸. Κατά τον 19^ο αιώνα, παρατηρούνται αυστηρότερες ποινές (υψηλά

πρόστιμα, κατάσχεση κατοικίας κ.α.) σε όσους διατηρούσαν πέραν του ενός ζώου ή δεν μεριμνούσαν για την ασφαλή πρόσδεση του, ποινές οι οποίες έφθαναν μέχρι και τη φυλάκιση⁵⁹.

Αναμφίλεκτα, ένα από τα σημαντικότερα προνόμια που παραχώρησε το Οθωμανικό κράτος στους κατοίκους των Μαστιχοχωριών και διατηρήθηκε καθ' όλη την περίοδο της Οθωμανικής κυριαρχίας ήταν η αναγνώριση των τίτλων ιδιοκτησίας που είχαν συνταχθεί στο παρελθόν, η άδεια λειτουργίας Μνημονίων και η αναγνώριση των τίτλων ιδιοκτησίας που συντάσσονταν σε αυτά. Καθ' όλη την εξεταζόμενη περίοδο 17^{ου} –19^{ου} αιώνα, κάθε κοινότητα διατηρούσε τους δικούς της μνήμονες, νοτάριους δίδοντας παράλληλα τη δυνατότητα σύνταξης πράξεων σε μνήμονες άλλων κοινοτήτων⁶⁰. Η σφαγή της Χίου οδήγησε μεγάλο αριθμό κατοίκων των Μαστιχοχωριών στη δουλεία και στον αναγκαστικό εκπατρισμό σε διαφορετικές περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Κάποιοι από αυτούς επιχείρησαν να μεταβιβάσουν την περιουσία τους συντάσσοντας πράξεις σε μνήμονες διαφορετικών πόλεων από αυτές όπου προέρχονταν και βρίσκονταν τα ακίνητα αυτά, δημιουργώντας σύγχυση στο εσωτερικό των Μαστιχοχωριών. Η Γενική Συνέλευση του Δήμου Μαστιχοχωριών παρουσία Βεκίληδων, Γερόντων και Προεστών των εικοσιενός κοινοτήτων, που πραγματοποιήθηκε το Νοέμβριο του 1848, κατέληξε σε ρητές και υποχρεωτικές οδηγίες τις οποίες καλούνταν να ακολουθήσουν και οι είκοσι μία κοινότητες. Σε αυτή την συνέλευση αποφασίστηκε η ύπαρξη ενός μόνο Μνήμονα σε κάθε κοινότητα, και η συγκέντρωση και καταχώρηση όλων των κωδίκων και των συλλογών λυτών φύλλων με παλαιές και νέες πράξεις σε ειδικό κιβώτιο το οποίο επρόκειτο να φυλάγεται στην χωριοεκκλησιά κάθε κοινότητας. Παράλληλα, αποφασίστηκε η καταχώρηση των νέων πράξεων σε έναν νοταριακό κώδικα⁶¹ και η απαγόρευση σύνταξης πράξεων σε διαφορετικές κοινότητες απ' αυτές όπου πραγματοποιούταν η συμφωνία. Τέλος, αποφασίστηκε ότι έγκυρη θα θεωρείται μόνο η νοταριακή πράξη που έχει καταχωρηθεί είτε στον νοταριακό κώδικα της εκάστοτε κοινότητας, είτε στο νοταριακό κώδικα του Δήμου Μαστιχοχωριών⁶².

3.4 Συμπεράσματα

Καθίσταται πασιφανές πλέον ότι η αγροτική κοινότητα στα Μαστιχοχώρια Χίου αποτελεί ένα επίλεκτο πεδίο έρευνας. Τα στοιχεία της έρευνας που αναδείχτηκαν την παρουσιάζουν ως έναν θεσμό με ολοένα αυξανόμενη δυναμική σε απόλυτη αναλογία με την άνθηση και τη βιωσιμότητά της. Παρατηρείται διόγκωση της εξουσιαστικής της ευθύνης σε όλες τις οικονομικές δραστηριότητες των αγροτών της Χιακής υπαίθρου: συντονισμένη προσπάθεια παραγωγής και συγκέντρωσης της μαστίχας, απόδοση φορολογικού βάρους ανάλογου με τις δυνατότητες των κατοίκων, προστασία των φτωχών και ανημπόρων, έλεγχος και προστασία της τοπικής αγοράς, προστασία των καταναλωτών, προστασία των αγροτικών καλλιεργειών, διασφάλιση των ιδιοκτησιών κ.α. Ωστόσο, η έρευνα κατέδειξε ότι με την πάροδο των ετών ο θεσμός της κοινότητας παρουσιάζει στοιχεία φθοράς. Πρωταρχικά η κοινότητα όριζε και καθόριζε, ενίσχυε και ενδυνάμωνε τις οικονομικές σχέσεις στο χώρο ως πολύπλευρη αυτοδύναμη οντότητα. Η σχολαστικότερη όμως περιγραφή των αρμοδιοτήτων των Γερόντων στις αποφάσεις εκλογής που δεν θεωρούνται πλέον δεδομένες, ο ορισμός αυστηρότερων ποινών στους πάσης φύσεως παρεκτρέποντας από την κοινοτική οδηγία, τα συχνότερα φαινόμενα διαφυγής του φορολογικού βάρους της μαστίχας καταδεικνύουν την σταδιακή αποδυνάμωση των εσωτερικών συνεκτικών δεσμών και κατ' επέκταση την παρακμή της.

Βιβλιογραφία

1. Αργέντης,Φ., και Κυριακίδης, Σ.Π.,1946: *Η Χίος παρά τοις Γεωγράφοις και Περιηγηταίς, από του Ογδούου μέχρι του Εικοστού Αιώνος*.
2. Βακαλόπουλος, Α.Ε., 1976:., *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού. Τουρκοκρατία (1453-1669) Οι Ιστορικές Βάσεις της Νεοελληνικής Κοινωνίας και Οικονομίας*, Τόμος Β', Έκδοση Β', Θεσσαλονίκη.
3. Βισβίζης, Ι.Τ. ,1983: *Η Κοινοτική Διοίκηση των Ελλήνων Κατά την Τουρκοκρατίαν, Η Ιδιοπροσωπία του Νέου Ελληνισμού, Συλλογή Κειμένων*, επιμ. Π. Δρακόπουλου, Εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, Αθήναι.
4. Γ.Α.Κ. - Αρχαία Νομού Χίου, Νοταριακοί Κώδικες – χειρόγραφα 1, 9, 15, 17, 18, 19, 30, 64, 68, 69, 71, 72, 74, 80, 81, 82, 83, 85, 106, 107, 108, 112, 114, 115, 123, 126, 127, 154, 174, 201, 534, 552, 567, 593, 595, 644, 662, 683, 687, 760, 855, 951, 1027, 1044, 1046, 1060, 1095,1100, 1140 και φάκελοι χειρογράφων 331, 349Α.

5. Δανηλίδης Δ., 1934: *Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία*, Νέα Σύνορα, Αθήναι.
6. Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», Νοταριακοί Κώδικες - χειρόγραφα 97, 104, 113, 115, 120, 121, 124, 126, 127, 138.
7. Ιεραπετρίτης, Δ., 2007: *Η Συμβολή της Τοπικής Οργάνωσης των Μαστιχοχωριών Χίου στη Διαχείριση του Χώρου, κατά την περίοδο 1566-1866 της Οθωμανικής κυριαρχίας*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου.
8. Ιεραπετρίτης, Δ. 2009: *Η Μαστίχα εν Εμπορία και Λαθρεμπορία στο Αιγαίο του 19ου Αιώνα*, Εργαστήριο Ανάλυσης & Οπτικοποίησης Χωρο-Χρονικών Δεδομένων. Κείμενα Εργασίας, Νο 2, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.
9. Ιεραπετρίτης, Δ.Γ. 2009: Δίκτυα κοινοτικής διοίκησης στο Αιγαίο: η περίπτωση των Μαστιχοχωριών της Χίου κατά τον 19ο αιώνα, *Τα Ιστορικά* 26 (51), 399-424.
10. Ιεραπετρίτης Δ., 2010: *Κοινότητα και Χώρος στο Αιγαίο: Η περίπτωση των Μαστιχοχωριών Χίου κατά την περίοδο της Οθωμανικής Κυριαρχίας*, Πρακτικά 2^{ου} Συμποσίου Ιστορικής Γεωγραφίας «Ιστορική Γεωγραφία της Ελλάδας και της Ανατολικής Μεσογείου», Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Α.Π.Θ., Μυτιλήνη 16-18 Σεπτεμβρίου 2010 (υπό έκδοση).
11. Καβαδίας, Γ., 1984: Η Κοινωνιολογική Κατηγορία της Κοινότητας και οι Σαρακατσάνοι, *περ. Ηπειρωτική Εστία*, ΛΓ', τεύχος 390, 392, Ιωάννινα.
12. Καββάδας, Σ.Δ., 1976: *Αρμολογικά*, Αθήναι.
13. Κανελλάκης, Κ.Ν., 1983: *Χιακά Ανάλεκτα*, επανέκδοση 1890, Χίος Ημερολόγιο.
14. Κούκκου, Ε.Ε., 1980: *Οι Κοινοτικοί Θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία*, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Σειρά Α', αριθμός 1, Αθήναι, σελ. 61.
15. Λιάτα, Ε., 2003: *Οι Κοινότητες. Ένας Θεσμός με Πολλές Όψεις, Η Οθωμανική Κυριαρχία 1770-1821, Διαφωτισμός, Ιστορία της Παιδείας, Θεσμοί και Δίκαιο, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000*, Τόμος 2ος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.
16. Μαυρόπουλος, Χ.Β., 1920: *Τουρκικά Έγγραφα Αφορώντα την Ιστορίαν της Χίου κατά Μετάφρασιν*.
17. Παναζόπουλος, Ν.Ι., 1993: *Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση*, Δίκαιο και Κοινοτισμός 1, Παρουσία, Αθήνα, σ.29.
18. Φίλιας, Β., 1988: *Παρατηρήσεις πάνω στις Κοινωνικές Επιπτώσεις της Γενοβέζικης Παρουσίας στη Χίο*, Πρακτικά Α' Διεθνούς Συνεδρίου Χίου, ΧΙΟΣ-ΓΕΝΟΒΑ, Πρόγραμμα Columbus '92, Έκδοση Νομαρχίας Χίου, Χίος, σ. 97.
19. De Coulanges F.F., 1977: *Η Νήσος Χίος, Ιστορικό Υπόμνημα*, μετ. Κ.Χωρεάνθη, Αθήνα, 1856.

1. «...στην Τουρκοκρατία ο κοινοτισμός διανύει τη χρυσή του περίοδο αφού γίνεται η κιβωτός διαφυλάξεως της πολιτιστικής μας παραδόσεως σ' όλους τους τομείς», Ν.Ι. Παναζόπουλος, Ο Ελληνικός Κοινοτισμός και η Νεοελληνική Κοινοτική Παράδοση, Δίκαιο και Κοινοτισμός 1, Παρουσία, Αθήνα 1993, σ.29.

2. Βλ. Ε. Λιάτα, Οι Κοινότητες. Ένας Θεσμός με Πολλές Όψεις, Η Οθωμανική Κυριαρχία 1770-1821, Διαφωτισμός, Ιστορία της Παιδείας, Θεσμοί και Δίκαιο, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Τόμος 2ος, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, σ. 309-324, Ι.Τ. Βισβίτης, Η Κοινοτική Διοίκηση των Ελλήνων Κατά την Τουρκοκρατίαν, Η Ιδιοπροσωπία του Νέου Ελληνισμού, Συλλογή Κειμένων, επιμ. Π. Δρακόπουλου, Εκδ. Ίδρυμα Γουλανδρή-Χόρν, Αθήνα 1983, σ.119, Δ. Δανηλίδης, *Νεοελληνική Κοινωνία και Οικονομία*, Νέα Σύνορα, Αθήναι 1934, σ.128, Γ. Καβαδίας, «Η Κοινωνιολογική Κατηγορία της Κοινότητας και οι Σαρακατσάνοι», *περ. Ηπειρωτική Εστία*, ΛΓ', τεύχος 390, 392, Ιωάννινα 1984, σ.507, κ.α..

3 Βλ. σχετικά σε Ιεραπετρίτης, Δ. 2009. Η Μαστίχα εν Εμπορία και Λαθρεμπορία στο Αιγαίο του 19ου Αιώνα, Εργαστήριο Ανάλυσης & Οπτικοποίησης Χωρο-Χρονικών Δεδομένων. Κείμενα Εργασίας, Νο 2, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Μυτιλήνη.

4 Στα είκοσι ένα Μαστιχοχώρια συγκαταλέγονταν τα χωριά των Αρμολίων, Πυργίου, Μεστών, Φλασίων, Καλαμωτής, Καλλιμασιάς, Έξω Διδύμας, Μέσα Διδύμας, Αγ.Γεωργίου Συκούση, Καταρράκτη, Κοινής, Μερμηγκίου, Παγίδας, Πατρικών, Βέσσας, Ελάτας, Νενήτων, Θολοποταμίου, Βουνού, Λιθίου και Ολύμπων βλ. Σχήμα 1.

5 Ιεραπετρίτης, Δ., (2007), Η Συμβολή της Τοπικής Οργάνωσης των Μαστιχοχωριών Χίου στη Διαχείριση του Χώρου, κατά την περίοδο 1566-1866 της Οθωμανικής κυριαρχίας, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή Τμήμα Γεωγραφίας, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Ιεραπετρίτης, Δ. Γ. (2009) "Δίκτυα κοινοτικής διοίκησης στο Αιγαίο: η περίπτωση των Μαστιχοχωριών της Χίου κατά τον 19ο αιώνα" Τα Ιστορικά 26 (51), 399-424, Ιεραπετρίτης Δ., (2010), «Κοινότητα και Χώρος στο Αιγαίο: Η περίπτωση των Μαστιχοχωριών Χίου κατά την περίοδο της Οθωμανικής Κυριαρχίας», Πρακτικά 2^{ου} Συμποσίου Ιστορικής Γεωγραφίας «Ιστορική Γεωγραφία της Ελλάδας και της Ανατολικής Μεσογείου» Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Α.Π.Θ., Μυτιλήνη 16-18 Σεπτεμβρίου 2010.

6 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 08.02.1697σελ. 217, φυλ. 65r.

7 Βλ. Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 115, Κώδικας Πυργίου (1744-1753), 22 Φεβρουαρίου 1752, φ. 175r.

8 Βλ. Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 127, Κώδικας Καλαμωτής (1724-1732), 22 Αυγούστου 1731, σελ.237.

9 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 18, Κώδικας Βέσσης (1620-1682), 2 Ιουνίου 1687, σελ.272-273, φυλ. 134v-135r.,

10 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), Ι.Α.Χίου, φυλ. 48r, 17.09.1703.

11 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 19, Κώδικας Βέσσης (1623-1643), 4 Μαΐου 1645, φυλ. 59v.

12 Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 18, Κώδικας Βέσσης (1620-1687), 2 Ιουνίου 1687, σελ.272-273, φυλ. 134v-135r.

13 Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 8 Φεβρουαρίου 1697, σελ.217, φυλ. 65r.

14 Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 23 Δεκεμβρίου 1694, φυλ. 32r.

15 Βλ. Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 124, Κώδικας Καλαμωτής (1697-1702), 29 Ιουνίου 1701, σελ.232, φυλ.137r.

16 Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 30 Σεπτεμβρίου 1696, σελ.108, φυλ. 55v.

17 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 17, Κώδικας Αγ. Γεωργίου (1518-1843), 14 Μαΐου 1688, σ.95.

18 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 69, Κώδικας Καλαμωτής (1697-1711), 4 Μαρτίου 1696.

- 19 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 19, Κώδικας Βέσσης (1623-1643), 4 Μαΐου 1645, φ. 59ν.
- 20 Η Ε.Ε.Κούκκου (1980), μελετώντας άλλες περιπτώσεις κοινοτήτων του Αιγαίου, αναφέρει σαν αποδεικτικό στοιχείο της μη ενεργούς συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία το μικρό αριθμό όσων υπογράφουν τη συγκεκριμένη νοταριακή πράξη της εκλογής. Ωστόσο, οι συγκεκριμένες υπογραφές δεν αποτελούν τεκμήριο συμμετοχής στην εκλογική διαδικασία αλλά μαρτυρία για την διεξαγωγή της εκλογικής διαδικασίας. Χαρακτηριστικά, στη νοταριακή πράξη της 13ης Ιουλίου αναφέρεται πριν τις υπογραφές «...*μάρτυρες κληθέντες και παρακληθέντες*...» Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 13 Ιουλίου 1692, σ. 8, φ. 5ν.
- 21 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 13 Ιουλίου 1692, σ. 8, φ. 5ν.
- 22 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 1, Κώδικας Αρμολίων (1692-1698), 13 Ιουλίου 1692, σ. 8, φ. 5ν.
- 23 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), 20 Οκτωβρίου 1705, φ. 118ν.
- 24 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 30, Κώδικας Βουνού (1768-1782), 24 Ιουλίου 1771.
- 25 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), 20 Οκτωβρίου 1705, φ. 118ν.
- 26 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), 20 Οκτωβρίου 1705, φ. 118ν.
- 27 Βλ. Κούκκου, Ε.Ε. (1980), Οι Κοινοτικοί Θεσμοί στις Κυκλάδες κατά την Τουρκοκρατία, Ιστορική και Εθνολογική Εταιρεία της Ελλάδος, Σειρά Α', αριθμός 1, Αθήνα, σελ. 61.
- 28 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 126, Κώδικας Καλαμωτής (1713-1719), 21 Μαΐου 1719, φ. 136r, σελ. 234.
- 29 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 10, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς (1727-1859), ΦΚ. 331, 3 Μαρτίου 1782.
- 30 Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 115, Κώδικας Πυργίου (1744-1753), 22 Φεβρουαρίου 1752, φ.175r.
- 31 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 81, Κώδικας Καλαμωτής (1765-1771), 22 Μαρτίου 1765, φ.12r.
- 32 Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 115, Κώδικας Πυργίου (1744-1753), 22 Φεβρουαρίου 1752, φ.175r.
- 33 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 81, Κώδικας Καλαμωτής (1765-1771), 11 Μαΐου 1768, φ.114ν.
- 34 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 83, Κώδικας Καλαμωτής (1778-1782), 28 Ιανουαρίου 1781, σελ.248-249.
- 35 Βλ. ενδεικτικά, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 174, Κώδικας Παγίδος και τινών Καταρράκτου, Βουνού, κοινής (1801-1807), 14 Νοεμβρίου 1801, σ.14, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 101, Κώδικας Καλαμωτής (1824-1830), 22 Φεβρουαρίου 1825, φ. 54r, σ.84, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 101, Κώδικας Καλαμωτής (1824-1830), 13 Σεπτεμβρίου 1826, φ. 102αν, σ.158.
- 36 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 760, Κώδικας Φλατισίων (1818-1846), 24 Φεβρουαρίου 1823, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 760, Κώδικας Φλατισίων (1818-1846), 8 Σεπτεμβρίου 1819, φ. 17r.
- 37 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 101, Κώδικας Καλαμωτής (1824-1830), 5 Φεβρουαρίου 1825, φ.53r, σελ.79, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 683, Κώδικας Πατρικών (1849-1884), 31 Αυγούστου 1849, Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 683, Κώδικας Πατρικών (1849-1884), 8 Νοεμβρίου 1850, σ. 36.
- 38 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 211, Φ.Κ. 349B, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, 31 Οκτωβρίου 1841.
- 39 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 663, Κώδικας Καλαμωτής, 3 Απριλίου 1852, σελ.24.
- 40 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 190, Φ.Κ. 349B, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, 17 Μαρτίου 1834.
- 41 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 211, Φ.Κ. 349B, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, 31 Οκτωβρίου 1841.
42. Βλ. Φιρμάνιον του Σουλτάνου Οσμάν του Γ' περί ανανεώσεως του επί Μαχμούτ του Α' εκδοθέντος και τα της φορολογίας των Μαστιχοχωριτών αφορώντος φερμανίου, 6/17 Μαΐου 1755, Χ.Β. Μαυρόπουλος, Τουρκικά Έγγραφα Αφορώντα την Ιστορίαν της Χίου κατά Μετάφρασιν, ό.π. σ. 211.
43. Σχετικές αναφορές υπάρχουν σε νοταριακές πράξεις που συντάχθηκαν κατά την περίοδο 1620-1640. Ενδεικτικά, βλ. Γ.Α.Κ.- Αρχαία Νομού Χίου, φ.85r, Χειρόγραφο 19, Κώδικας Βέσσης (1623-1643).
44. Βλ. Φιρμάνιον του Σουλτάνου Αχμέτ του Γ' περί απογραφής των κατοίκων Χίου και επιβολής του φόρου εσπεντζέ (πεμππημορίου), 7/18 Ιουνίου 1719, Χ.Β. Μαυρόπουλος Τουρκικά Έγγραφα Αφορώντα την Ιστορίαν της Χίου κατά Μετάφρασιν, ό.π., σ. 189.
45. Βλ. Φιρμάνιον του Σουλτάνου Αβδουλμετζίτ περί καταργήσεως της ασυδοσίας των Μαστιχοχωριτών και φορολογικής αφομοιώσεως αυτών, 30/10 Μαΐου 1755, Τουρκικά Έγγραφα Αφορώντα την Ιστορίαν της Χίου κατά Μετάφρασιν, ό.π., σ. 262.
- 46 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 30, Κώδικας Βουνού, 14 Σεπτεμβρίου 1782, σελ. 502-503.
- 47 Πάροικος, λέγεται ο κάτοικος «...*οι νοτάριοι μεταχειρίζονται κατακόρως την λέξιν πάροικος αντί του ορθότερου κάτοικος*...» (Α.Γ.Πασπάτης, 1888:275).
- 48 Χαρακτηριστικά, κατανομή φόρου περιγράφεται σε αποφάσεις της κοινότητας Καλαμωτής βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 69, Κώδικας Καλαμωτής (1696-1711), Ιστορικό Αρχείο Χίου, 14 Ιανουαρίου 1708, σελ.98.
- 49 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 30, Κώδικας Βουνού (Μιρμιγκιού), (1768-1782), 24 Ιουλίου 1771, φυλ.39ν.
- 50 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 30, Κώδικας Βουνού (Μιρμιγκιού), (1768-1782), 22 Ιουλίου 1774 φυλ.89r.
- 51 Από πολύ παλιά από τον Αύγουστο του 1686, οι εκπρόσωποι των Μαστιχοχωριτών είχαν αποφασίσει σχετικά: «*1686 αβούστου εγρήσεν έναν στρουμέντον όπου καμεν η συναξη όλα τα χορηα τα μαστιχοχορηα οποιοι αγοραση πραμαν γη σπητιν μαστιχομενου ανθρωπου και να ξεληφι εκηνος ανθρωπος όπου πουληση να μενη εκηνος όπου αγοράση μαστιχη δια το πραμαν όπου εγορασεν και κατά το στρουμέντον [...]*» Χειρόγραφο (;) Κώδικας Καλαμωτής, σελ. 445, 15.08.1686 εν Κανελλάκη, Κ.Ν., (1983:382-382).
- 52 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 108, Κώδικας Νενήτων, (1808-1809), Βιβλιοθήκη Κοραή, φυλ. 84ν.
- 53 Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ.69, Κώδικας Καλαμωτής (1697-1711), σελ. 245,1704.
- ⁵⁴ Βλ. ενδεικτικά Γ.Α.Κ.- Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 127, ό.π. σ.152, Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 127, Κώδικας Καλαμωτής (1724-1732), 10.06.1728, σ.84, Γ.Α.Κ.- Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 78, Κώδικας Καλαμωτής (1755-1764), 24.03.1756, φ.75r, χφ. 32, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, ΦΚ. 331 (1727-1859), 27.12.1830, Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 124, Κώδικας Καλαμωτής (1697-1702), 05.01.1698 κ.α.
- 55 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 107, Κώδικας Κοινής, (1730-1734), 16 Ιουλίου 1830, φ 42r, 16.07.1732.
- 56 Βλ. Γ.Α.Κ.- Αρχαία Νομού Χίου, Χειρόγραφο 349Α, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, (1698-1827), Ιστορικό Αρχείο Χίου, Χειρ. 222, 14.04.1843.
- 57 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 9, Κώδικας Αρμολίων (1751-1754), σελ. 117, 17.06.1755.
- 58 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ.74, ΦΚ. 349Α, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, (1698-1827), 74, 27.04.1793
- 59 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ.227, ΦΚ. 349Α, Λυτά Φύλλα Καλλιμασιάς, (1698-1827), 227, ;:,1845
- 60 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 114, Κώδικας Πυργίου (1788-1792), Βιβλιοθήκη Κοραή, σελ. 603, .04.1789, Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 68, Κώδικας Καλαμωτής (1687-1692), Ι.Α.Χίου, σελ. 43, 18.07.1687, Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), Ι.Α.Χίου, φυλ. 104ν, 17.06.1705, Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 71, Κώδικας Καλαμωτής (1702-1706), Ι.Α.Χίου, φυλ. 139ν, 25.03.1706, Βλ. Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 115, Κώδικας Πυργίου (1744-1753), σελ. 8ν, 08.07.1744.
- 61 Βλ. Γ.Α.Κ.-Αρχαία Νομού Χίου, χφ. 595, Κώδικας Καταράκτου (1850-1868) σελ.1-2, 26.11.1848.
- 62 Βλ. Δημόσια Κεντρική Ιστορική Βιβλιοθήκη «Κοραής», χφ. 121, Πρακτικά Δήμου Μαστιχοχωριτών, 12 Οκτωβρίου 1862, σελ. 68.